

Spelar det någon roll vad vi minns om Vita bussarna?

Fotograf Gullers, KW / Nordiska museet, CC BY-NC-ND 4.0

Stödfrågor

1. Vilken betydelse hade de Vita bussarna för enskilda individer?
2. Vad möjliggjorde räddningsaktionen?
3. Finns det en "blind fläck" i hjältehistorien om de Vita bussarna?
4. Varför gav Norge ett minnesmonument till Sverige över räddningsaktionen?

Angelägen fråga

Syfte och Centralt innehåll

De vita bussarna har kommit att symbolisera svensk medmänsklighet och humanitärt hjältemod. I slutet av andra världskriget räddade Sverige tusentals fångar från nazistiska koncentrationsläger – en av krigets största räddningsaktioner. I denna frågedrivna undervisning får eleverna fördjupa sig i både insatsens hjältemod och de moraliska dilemman den väcker. Genom att ta del av vittnesmål, reportage och forskning undersöker de hur räddningsaktionen genomfördes, hur den har skildrats över tid och vad den betyder för oss idag.

Iscensättning av den angelägna frågan

Visning av filmklippet, trailern till "Varje ansikte har ett namn"

[Röda korset trailer](#)

Det här filmklippet är tänkt att väcka elevernas nyfikenhet inför människorna vi möter i filmen. Vilka är de? Varför och hur kom de till Sverige? Genom dessa personer har vi i dagens Sverige en stark anknytning till Förintelsen, och ett ansvar att bära deras berättelser vidare.

Reflektionsfrågor efter filmklippet

Stödfråga 1

Vilken betydelse hade de Vita bussarna för enskilda individer?

Formativ övningsuppgift

Historiskt tankeredskap:
Historisk betydelse

Stationsövning där eleverna möter olika individer som var delaktiga i räddningsaktionen för att sedan kunna besvara stödfrågan.

- Gösta Hallquist
- Margareta Björcke
- Inger Gulbrandsen

Stödfråga 2

Vad möjliggjorde räddningsaktionen?

Formativ övningsuppgift

Historiskt tankeredskap:
Aktör och struktur

Mötas på mitten-övning där eleverna tar ställning till olika individers inblandning i räddningsaktionen för att sedan kunna svara på stödfrågan.

- Heinrich Himmler, chef för SS
- Felix Kersten,

Stödfråga 3

Finns det en "blind fläck" i hjältehistorien om de Vita bussarna?

Formativ övningsuppgift

Historiskt tankeredskap:
Historiskt perspektivtagande

Diskussionsuppgift med ett historiskt dilemmaspel. Eleverna tar del av två korta inslag från radiodokumentärer, debattartiklar, vittnesmål och litteratur för att undersöka vad som

Stödfråga 4

Varför gav Norge ett minnesmonument till Sverige över räddningsaktionen?

Formativ övningsuppgift

Historiskt tankeredskap:
Historiebruk

Diskussionsuppgift där eleverna undersöker ett minnesmonument över Vita bussarna och analyserar dess budskap samt kung Carl XVI Gustafs invigningstal. De diskuterar hur historia används i

- Sofia Taikon - Rosa Ebel - Vera och Folke Schimanski	Himmlers massör - Folke Bernadotte, Röda korset - Norbert Masur, World Jewish Congress	formar vår historia för att sedan kunna svara på stödfrågan.	monumentet och talet utifrån begreppet historiebruk och svarar sedan på stödfrågan.
Källor	Källor	Källor	Källor
Sveriges museum om Förintelsens hemsida P3 dokumentär, Folke Bernadotte och de vita bussarna Mall	Sveriges museum om Förintelsens hemsida Artiklar Aktörskort Mall + instruktion	Sveriges museum om Förintelsens hemsida P1 Dokumentär, Ta judarna sist P3 Dokumentär, Folke Bernadotte och de vita bussarna Vittnesmål Debattartikel Röda korsets material	Monumentet i Malmö Kungens tal Artiklar Forum för Levande Historia SO-rummet

Summativ slutuppgift	Eleverna besvarar den angelägna frågan med utgångspunkt i de fyra stödfrågorna och källorna vi undersökt. De kan antingen besvara frågan skriftligt eller i ett samtal i mindre grupper.
Informerat handlande	Se Magnus Gerttens film Varje ansikte har ett namn och jobba vidare utifrån hemsidan: http://everyfacehasaname.com/

Denna frågedrivna undersökning en så kallad FDU är utformad att ta fem till sex lektioner. Lärarhandledningen är dock inte ett färdigt manus, så läraren uppmuntras att ändra och anpassa uppgifterna för att möta sina egna förutsättningar samt sina elevers behov och intressen. Som alltid är det viktigt att anpassa undervisningen till elevernas förkunskaper. Det kan till exempel skilja i relation till om dina elever har studerat Förintelsen och andra världskriget eller inte. Sannolikt är detta en fördel, men det kommer att gå att genomföra den frågedrivna undervisningen ändå. Olika elevgrupper behöver också olika mycket stöttning. Samtliga formativa övningsuppgifter är utformade så att detta ska vara lätt att integrera med till exempel ytterligare stödjande frågor, formativa uppgifter och utvalda källor för att leda dem i tolkningsarbetet. Det går också att jobba med längre eller kortare texter.

De fyra stödfrågorna som tillsammans ska besvara den angelägna frågan är utformade som formativa övningsuppgifter. För att uppgifterna ska kunna besvaras använder sig elever av historieämnets tankeverktyg.

Iscensättning:

Läraren visar eleverna filmklippet, trailern till "Varje ansikte har ett namn"

[Röda korset trailer](#)

Efter att ha tittat på filmklippet resonerar eleverna två och två kring dessa frågor:

- Vad handlar filmklippet om?
- Vilka var dessa människor som kom till Sverige?
- En kvinna säger "Det här är ögonblicket då jag blev befriad. Vad blev hon befriad ifrån?"
- Vad väcker detta filmklipp för tankar?

Därefter lyfter läraren frågorna i en gemensam diskussion i klassen. Läraren sammanfattar elevernas svar och ser till att elevernas perspektiv lyfts och synliggörs. Nästa steg är att presentera den angelägna frågan: **Spelar det någon roll vad vi minns om Vita bussarna?** Läraren förklarar för eleverna att de under kommande lektioner ska undersöka frågan utifrån fyra stödfrågor som följs av formativa övningsuppgifter. Slutligen ska den angelägna frågan besvaras i en examinationsuppgift.

Berätta att filmklippet eleverna sett är en trailer för Magnus Gerttens dokumentär *Varje ansikte har ett namn*, som bygger på en arkivfilm från den 28 april 1945 (Vittnesbördet). Arkivfilmen skildrar ankomsten av de vita bussarna och de överlevande från Förintelsen. I dokumentären söker Magnus Gertten upp några av dessa personer för att ge de tidigare anonyma ansiktena ett namn och låta dem berätta sina historier.

I nästa steg visar läraren, Sveriges museum om Förintelsens föreläsningsfilm med professor Ulf Zander, 28 april 1945 - De vita bussarna anländer till Sverige. Detta för att ge eleverna mer bakgrundsinformation och kunskap om Förintelsen och räddningsaktionen, länk nedan: <https://museumforintelsen.se/sverige-och-forintelsen/en-dag-i-historien/28-april-1945-de-vita-bussarna-anlander-till-sverige/>

Läraren väljer sedan ut någon av dessa frågor som eleverna diskuterar två och två. Alternativt skriver läraren ut frågorna och låter eleverna besvara dem under föreläsningsfilmen.:

- När inleddes räddningsaktionen vita bussarna?
- Vad var syftet med vitabussaktionen?
- Varför var vitabussaktionen ett farligt uppdrag?
- Varför var det bra att de vita bussarna inte hade med sig fast föda till de befriade fångarna?
- Vad hände den 8 maj 1945?
- Varför var mötet mellan svensk sjukvårdspersonal och de tidigare lägerfångarna ibland problematiskt?
- Vad gjorde räddningsaktionen vita bussarna så uppskattad både i Sverige och internationellt?

<https://museumforintelsen.se/skola/lararhandledning/lararhandledning-28-april-1945-de-vita-bussarna-anlander-till-sverige/>

Avsluta hela lektionen med att läsa följande text skriven av Ingrid Lomfors, fd intendent på Forum för Levande Historia

"I slutet av andra världskriget räddade Sverige tusentals fångar i tyska koncentrationsläger. Denna hjälpinsats har fått flera namn. De vita bussarna är numera det mest kända. Efter kriget blev minnet av denna insats en viktig byggsten i konstruktionen av ett nationellt narrativ. Bilden av hjältemod inlemmades i ett kollektivt minne, liksom i en svensk självbild. I relation till omvärlden blev De vita bussarna en nationell symbol för det goda samhället. Men i takt med att forskningen om Sveriges roll under andra världskriget har fått ökat intresse har också vetskapen om De vita bussarna vidgats. Kunskapen om hjälpinsatsen har fördjupats, samtidigt som den har blivit mer sammansatt."

Denna text är skriven av Ingrid Lomfors fd intendent på Forum för Levande historia och finns i den digitala och utskrivningsbara utställningen "Vita bussarna- Fotografier av KW Gullers", Forum för Levande Historia
<https://www.levandehistoria.se/utställning/utställningar-som-visas-dar-du-vill/vita-bussarna>

Innan eleverna lämnar klassrummet svarar de skriftligt på exit ticket-frågan:
"Spelar det någon roll vad vi minns om Vita bussarna?"

Läraren sparar elevernas svar för att kunna följa upp deras kunskapsutveckling när de senare besvarar samma fråga i den summativa slutuppgiften.

Stödfråga 1: Vilken betydelse hade bussarna för enskilda personer?

Historisk betydelse handlar om hur vi förstår och värderar personer, händelser och förändringar. Eftersom det finns mycket historiskt material måste historiker göra ett urval – vad är viktigt att lyfta fram, och varför? Något anses vara betydelsefullt om det haft stora konsekvenser för många människor, eller om det belyser viktiga samhällsfenomen eller idéer. Historisk betydelse är inte fast utan skapas i efterhand och kan förändras över tid och mellan grupper..

I denna stödfråga undersöker eleverna vilken betydelse Röda Korsets räddningsaktion, Vita bussarna hade för de olika personer som på olika sätt var delaktiga. Utifrån dessa berättelser får eleverna en förståelse för Vita bussarnas historiska betydelse, både på individ- och samhällsnivå.

Uppgiften är tänkt som en stationsövning vilket innebär att eleverna arbetar i grupp och rör sig runt mellan olika stationer i klassrummet. Alternativt att de endast gör det som en gruppövning. Källorna till övningen finns på hemsidan men läraren kan också kopiera källmaterial som ett komplement vilket förhöjer känslan av äkta dokument. Vid varje station placeras en digital enhet alternativt att eleverna använder egen dator/lpad. Svaren skriver eleverna för hand i ett formulär som kopieras upp i A3 format innan lektionen. Se bilaga.

Starta lektionen med att lyssna till början av Sveriges Radios dokumentär, Folke Bernadotte och de vita bussarna, <https://www.sverigesradio.se/avsnitt/267629>
Spela från början och stanna vid 2:24 eller 4:03.

Efter det presenterar läraren stödfrågan som eleverna ska arbeta med under lektionen,
Vilken betydelse hade de Vita bussarna för enskilda personer?

Nästa steg är att läraren delar in klassen grupper om tre till fyra personer och delar ut tabellen med frågor och personer. Sedan arbetar lärare och elever med den första personen, Gösta Hallquist, gemensamt för att eleverna ska förstå hur de ska arbeta med övriga berättelser. Information om Gösta Hallquist är lite svårare att hitta då man måste gå in på Gösta i tidslinjen [Gösta Hallquist](https://museumforintelsen.se/berattelser-vita-bussarna/) för att finna svar.

<https://museumforintelsen.se/berattelser-vita-bussarna/>

När eleverna undersökt alla personer diskuterar de gruppvis och formulerar ett gemensamt svar på stödfrågan: **Vilken betydelse hade bussarna för enskilda individer?** Läraren lyfter sedan detta i helklass och de olika grupperna redogör för sina svar. Har de kommit fram till samma svar eller skiljer de sig åt? Ett annat alternativ är att de svarar på stödfrågan enskilt i en exit ticket innan de lämnar klassrummet.

Lektionen avslutas med att läraren återkopplar till den angelägna frågan: **Spelar det någon roll vad vi minns om Vita bussarna?** Hur tänker eleverna nu jämfört med innan? Det är viktigt att läraren efter varje övning med de olika stödfrågorna kopplar till den angelägna frågan.

Stödfråga 2: Vad möjliggjorde räddningsaktionen?

*Denna stödfråga handlar om **aktör och struktur**. Strukturer används ofta som en bakomliggande förklaring till en historisk händelse, medan aktörer kan ses som de faktorer som utlöser eller driver händelsen framåt. Historiska aktörer, som individer eller grupper, har ofta olika perspektiv på de händelser de är inblandade i. Att utforska dessa olika perspektiv är viktigt för att få en djupare förståelse av historiska händelser och deras påverkan på både samtiden och eftervärlden.*

Metoden "mötas på mitten" kan förklaras på följande sätt:

I grundstrukturen presenterar alla elever sina tankar och förslag på ett och samma papper med fyra fält för att sedan föra ihop sina enskilda tankar till en gemensam lösning i mitten. Eleverna får chans att bearbeta innehållet genom att lyssna på varandras tankar och hitta det gemensamma för att kunna besvara stödfrågan. Modellen uppmuntrar samarbete och resonering, vilket leder till mer genomtänkta och välformulerade svar.

Läraren förklarar att förhandlingarna inför räddningsaktionen började redan hösten 1944 och att många aktörer var involverade, men att eleverna kommer att fokusera på en specifik händelse i slutet av april 1945 i den övning de ska genomföra under lektionen.

Efter det presenterar läraren stödfrågan som ska undersökas och besvaras under lektionen, **Vad möjliggjorde räddningsaktionen?**

Läraren tar upp sidan "Mer om Vita bussarna" på Sveriges museum om Förintelsens hemsida <https://museumforintelsen.se/mer-om-vita-bussarna/> Läs högt tillsammans styckena; **Förberedelser** och **Aktionen** för att skapa en förståelse för att räddningsaktionen föregicks av flera förhandlingar mellan olika parter. I texten framgår att greve Folke Bernadotte, representant för Röda Korset, och Heinrich Himmler, inrikesminister och chef för SS, möttes flera gånger både före och under räddningsaktionerna. Övningen syftar dock till att ge eleverna en djupare förståelse för att situationen var betydligt mer komplex än så. I

övningen lyfts också två andra personer fram, Norbert Masur och Felix Kersten, som var delaktiga i de förhandlingar som ägde rum i slutet av aktionen. Det var då man slutligen fick tillåtelse från nazisterna att hämta alla fångar från Ravensbrück, oavsett etnicitet och ursprung. Om tiden är knapp rekommenderas att läraren sammanfattar detta och går igenom det muntligt med eleverna..

Eleverna delas in i grupper om fyra, läraren delar ut materialet som ska användas under övningen. Detta består av ett gemensamt formulär, instruktion, individuella personporträtt och fördjupningar samt en artikel om den specifika händelsen. (bilagor) De personer som ska fördelas mellan eleverna är Folke Bernadotte, Heinrich Himmler, Felix Kersten och Norbert Masur, som alla representerar olika perspektiv och intressen under denna tidsperiod.

I materialet finns en instruktion till eleverna och grupparbetet börjar med att eleverna gemensamt läser stycket **Aktionen utökas**, länken nedan:

<https://museumforintelsen.se/mer-om-vita-bussarna/>

Därefter läser eleverna artikeln om natten då den judiske affärsmannen Norbert Masur mötte Heinrich Himmler, SS-chef, för att förhandla om frigivning av judiska fångar från nazisternas koncentrationsläger. Eleverna kan även gå in på United States Holocaust Memorial Museum och läsa Norbert Masurs bok där han skildrar händelsen, se länken nedan:

<https://collections.ushmm.org/search/catalog/irn500231?rsc=21936&cv=0&x=1938&y=2491&z=3.9e-5>

Sedan läser eleverna på om den person de har blivit tilldelade och skriver en sammanfattning i varsin ruta i den gemensamma mallen, utifrån de givna frågorna i instruktionen. I nästa steg presenterar de i turordning vad de har kommit fram till och diskuterar stödfrågan: **Vad möjliggjorde räddningsaktionen?** Efter diskussionen skriver de sitt svar på stödfrågan i mittenrutan." Här kan läraren be eleverna svara i en sammanhängande text om tid finns.

Frågorna som eleverna svarar på kopplat till sin person:

- Vilken roll hade personen i räddningsaktionen?
- Vilka insatser gjorde personen för att möjliggöra räddningsaktionen?
- Varför ville personen att räddningsaktionen skulle genomföras? Hade personen några egna fördelar eller intressen i att den blev av?
- Samarbetade din person med någon, och i så fall varför?
- Övrig information som är viktig för att kunna svara på stödfrågan: *Vad möjliggjorde räddningsaktionen?*

För att sammanfatta redovisar grupperna sina resultat för hela klassen, och tillsammans med läraren summeras vad de olika grupperna har kommit fram till.

Som avslutning på lektionen kan det vara lämpligt att låta eleverna svara enskilt på stödfrågan, **Vad möjliggjorde räddningsaktionen?** i en exit ticket vilket hjälper lärarna att se om eleverna är med på tåget.

Stödfråga 3: Finns det en “blind fläck” i hjältehistorien om de vita bussarna?

Denna stödfråga handlar om **Historiskt perspektivtagande** vilket innebär att förstå och tolka historiska händelser och aktörer genom att sätta dem i sin specifika historiska kontext. För att förstå varför människor agerade som de gjorde, är det avgörande att beakta de värderingar, normer och samhällsstrukturer som präglade deras tid, snarare än att använda nutida föreställningar och värderingar för att bedöma deras handlingar. Det finns ofta en stor skillnad mellan de övertygelser, motiv och värderingar som dominerade i en viss historisk period och de vi har idag.

Det är också viktigt att undvika presentism, vilket innebär att överföra nutida tankesätt och normer på människor från det förflutna. Att göra det kan leda till felaktiga bedömningar och en förenklad bild av historien. Däremot är det rimligt att anta att vissa allmänmänskliga känslor, som rädsla, kärlek eller skuld, har varit gemensamma genom tiderna. Med försiktighet kan vi därför dra slutsatser om hur människor i det förflutna kan ha upplevt sina situationer, även om vi inte kan tänka exakt som de gjorde.

Olika historiska aktörer kan ha olika perspektiv på samma händelse, beroende på deras erfarenheter, roller och värderingar. Genom att utforska dessa olika perspektiv får vi en mer nyanserad och helhetsbild av historiska händelser och förstår bättre de komplexa faktorer som påverkar handlingar och beslut.

Läraren börjar lektionen med att gå in på sidan “Mer om Vita bussarna”

<https://museumforintelsen.se/mer-om-vita-bussarna/> och läser där sista sista stycket, **Vad hände egentligen** högt tillsammans med eleverna? Du kan även se texten nedan:

Vad hände egentligen?

Aktionen mötte kritik redan 1945, men kritik kommer även senare. Röda Korsets uppdrag var generellt att hjälpa de mest utsatta, oavsett nationalitet eller religion. I fallet med de Vita bussarna var fokus främst på att rädda danskar och norrmän, vilka ofta behandlats bättre än judar och östeuropéer. Kritiker menar att insatsen snarare styrdes av hjälparnas prioriteringar än av de verkliga behoven hos fångarna. Andra framhåller att det inte hade varit möjligt att rädda någon alls om Bernadotte inte först gått med på de krav som Himmler ställde angående skandinaver och sedan även att flytta fångar mellan olika läger.

Nedan presenteras två olika upplägg för denna lektion, läraren väljer ett av dem. Vill man göra båda behövs två lektioner.

Första upplägget utifrån Bosse Lindquists dokumentär “Ta judarna sist”

Läraren berättar utifrån texten “Vad hände egentligen?” att eleverna i denna övning ska titta närmare på en av dessa kritiska röster som nämns. Vad säger den och vad vill den egentligen berätta? Här presenteras stödfrågan: **Finns det en “blind fläck” i hjältehistorien om de vita bussarna?** Skriv frågan på tavlan och ge eleverna tid att fundera vad som kan menas med blind fläck, låt dem diskutera i par. Läraren lyfter sedan svaren i helklass.

Exempel på svar som kan komma:

"Blind fläck" syftar på något som inte har uppmärksamats eller har förbisetts i den vanliga

berättelsen om en händelse. Det kan handla om aspekter som har tonats ner, glömts bort eller medvetet utelämnats.

Fortsätt sedan med att lyssna på ett inledande klipp ur Bosse Lindquists radiodokumentär "Ta judarna sist", <https://www.sverigesradio.se/artikel/198604>

Lyssna från början fram till 04.20

Berätta kort om Bosse Lindquist för eleverna och om vad som hände när hans dokumentär Ta judarna sist sändes i radio 1998, texten nedan är en kort sammanfattning:

Bosse Lindquist är en svensk journalist, dokumentärfilmare och radioproducent som både regisserade och producerade *Ta judarna sist*. Känd för sina granskande dokumentärer, skildrar han de Vita bussarna ur ett kritiskt perspektiv. Han ifrågasatte Sveriges prioriteringar och lyfte fram moraliska dilemman, samtidigt som han erkände att insatsen räddade många liv.

Dokumentären väckte stor debatt i Sverige. Många ansåg att den bidrog till en mer nyanserad och självkritisk förståelse av de Vita bussarna, medan andra menade att den var orättvis mot Folke Bernadotte och Röda Korset. Kritiker hävdade också att den lade för stor vikt vid Sveriges brister istället för att fokusera på de tusentals liv som faktiskt räddades.

Sammanfattning för läraren vad som belyses i dokumentären:

Prioriteringen av skandinaver – Dokumentären belyser hur svenska Röda Korset och Folke Bernadotte i första hand räddade skandinaviska fångar, vilket ledde till att judiska fångar i vissa fall lämnades kvar.

Titeln Ta judarna sist – Anspelar på hur judiska fångar enligt Lindquist prioriterades lägre i räddningsinsatsen jämfört med skandinaver.

Sveriges neutralitet och kompromisser – Lindquist menar att Sveriges försiktiga diplomati och eftergifter gentemot Nazityskland påverkade räddningsarbetet och kan ha bidragit till att färre judiska fångar räddades.

Moralisk granskning av Röda Korset och Bernadotte – Dokumentären ställer frågor om huruvida Röda Korset och Folke Bernadotte kunde ha agerat annorlunda för att rädda fler liv.

Utmanar den hjältemodiga bilden av de Vita bussarna – Kritiken handlar inte om att förneka att insatsen räddade många liv, utan om att skapa en mer nyanserad och självreflekterande bild av Sveriges agerande under räddningsaktionerna.

Fortsätt med att lyssna till ytterligare en del av dokumentären:

<https://www.sverigesradio.se/artikel/198604>

Börja lyssna vid minut 19.45 fram till 24.52 Här kan man förstå hur radiodokumentären fick sitt namn samt att den väckte starka reaktioner och stor debatt i svensk media.

Om det finns tid och att eleverna klarar av att läsa en längre debattartikel så kan de läsa denna från Dagens nyheter skriven av Bosse Lindquist själv och publicerad 1998-05-20 <https://www.dn.se/arkiv/kultur/debatt-vart-behov-av-ett-vitt-samvete-ud-och-folke-bernadotte-var-inte-ovilliga-att-transportera/> Bilaga

Alternativt hoppar läraren över detta och låter eleverna direkt diskutera följande fråga i par:

Hur påverkas vår bild av historiska hjältar när ny information kommer fram som nyanserar eller ifrågasätter deras handlingar?

Läraren lyfter sedan detta i helklass för att eleverna ska lyssna till varandras resonemang.

Det kan vara bra att berätta för eleverna att mediedebatten, initierad av radioproducenten och journalisten Bosse Lindquist, genom radioprogrammet "Ta judarna sist" i P1 våren 1998, ledde till att Röda Korset bjöd in historiker, arkivpersonal, representanter för media och andra sakkunniga till ett historiskt seminarium i maj 1998. Ett av resultaten blev att Röda Korset erbjöd utomstående forskare att fritt ta del av organisationens arkivmaterial och tillsatte en intern utredning för att fördjupa kunskapen om Bernadotte-expeditionens syfte och resultat. Denna rapport kan du läsa här:

<https://www.rodakorset.se/om-oss/var-historia/vita-bussarna/>

<https://www.rodakorset.se/siteassets/dokument/om-oss/var-historia/vita-bussarna/vita-bussarna-raddningsaktion-wwii.pdf>

Avsluta lektionen med en exitticket där eleverna svarar på stödfrågan: **Finns det en "blind fläck" i hjältehistorien om de vita bussarna?**

Andra upplägget utifrån Ingrid Lomfors bok, Blind fläck, minne och glömska kring Röda Korsets hjälpinsats i Nazityskland 1945

Läraren gör precis som ovan och börjar med att berätta utifrån texten "Vad hände egentligen?" att eleverna i denna övning ska titta närmare på en av dessa kritiska röster som nämns. Vad säger den och vad vill den egentligen berätta? Här presenteras stödfrågan: **Finns det en "blind fläck" i hjältehistorien om de vita bussarna?** Skriv frågan på tavlan och ge eleverna tid att fundera vad som kan menas med blind fläck, låt dem diskutera i par. Läraren lyfter sedan svaren i helklass.

Exempel på svars som kan komma:

"Blind fläck" syftar på något som inte har uppmärksamats eller har förbisetts i den vanliga berättelsen om en händelse. Det kan handla om aspekter som har tonats ner, glömts bort eller medvetet utelämnats.

Nu är det dags att lyssna på en del av P3 Dokumentärs avsnitt; Folke Bernadotte och de vita bussarna. <https://www.sverigesradio.se/avsnitt/267629> I detta parti berättas om hur räddningsaktionen Vita bussarna flyttar på fångar från koncentrationslägret Neuengamme för att göra plats för skandinaver. I klippet hörs Ingrid Lomfors, historiker och fd intendent för Forum för Levande Historia berätta om händelsen. Klippet är viktigt för att eleverna ska få en förståelse för uppgiften.

Börja spela dokumentären vid minut, 40:32 fram till 47:57

<https://www.sverigesradio.se/avsnitt/267629>

Ingrid Lomfors har skrivit om detta i sin bok, Blind fläck, minne och glömska kring Röda korsets hjälpinsats i Nazityskland 1945. Lyft gärna nedanstående för eleverna:

"I Blind fläck, minne och glömska kring Svenska Röda korsets hjälpinsats i Nazityskland 1945 utforskar jag händelsen med de franska och polska fångar som "avlägsnades" i utbyte mot att skandinaviska fångar fick hjälp. Det är en händelse som inte passade in i hjältebilden och som därför fallit ur det svenska narrativet. Berättelsen om De vita bussarna engagerar, intresserar och upprör. Det bidrar till att hålla minnet levande, samtidigt som det synliggör det vi har glömt längs vägen."

För att kunna besvara stödfrågan gör eleverna en övning som skulle kunna kallas ett historiskt dilemmaspel.

Dilemma att undersöka:

Räddningsaktionen Vita bussarna hade som huvuduppgift att evakuera skandinaviska fångar från nazistiska koncentrationsläger. För att göra plats åt dessa fångar i uppsamlingslägret Neuengamme, tvingades andra fångar flyttas till andra koncentrationsläger, där många riskerade att dö. Var detta en hjältemodig insats eller ett moraliskt dilemma, där vissa räddades på bekostnad av andra?

Läraren delar in eleverna i fem grupper och ger dem material att läsa tillsammans. Bilaga.

Förutom det utskrivna materialet ska eleverna gå in på museets hemsida och söka information om händelsen på tidslinjen. De hittar detta när de väljer 'Alla händelser' och söker upp datumen 27-28 mars 1944. Där kan de läsa om händelsen då fångar förflyttades från Neuengamme, och ta del av texterna från de fyra personerna: Gösta, Helge, Gerhard och Bertil, som har skildrat händelsen under dessa dagar. [Följ alla personer](#)

Rollerna nedan fördelas av läraren mellan grupperna, det vill säga att varje grupp får **en** roll. De ska tillsammans diskutera i sin grupp dilemmat och frågor utifrån sin givna roll. Det betyder att de har stöd i varandra för att kunna se olika perspektiv och stötta varandra när dilemmat och händelsen diskuteras i helklass. Det är viktigt att läraren är samtalsledare för helklassdiskussionen.

Nedan följer rollerna som fördelas mellan grupperna:

- **En grupp är en räddningsorganisatör:** Personen som stod för beslutet att genomföra räddningen och förklarar varför vissa måste offras för att rädda andra.
- **En grupp är en av de som behövde utföra orden att förflytta fångarna:** Person, till exempel chaufför som körde bussarna eller annan personal som deltog i förflyttningen av fångar.
- **En grupp är en överlevande fånge (räddad):** En skandinavisk fånge som blev räddad och förklarar hur det känns att räddas på bekostnad av andra.
- **En grupp är en fånge som inte blev räddad:** En som fånge som förflyttades för att ge plats åt de skandinaviska fångarna och som reflekterar över varför de inte fick samma chans.
- **En grupp är en historiker:** Någon som ser på räddningen ur ett historiskt och moraliskt perspektiv och funderar på hur denna insats har bedömts över tid.

Diskussion och argumentation i grupperna och helklass

Eleverna får nu tid i sina grupper att titta på materialet för att diskutera händelsen och dilemmat utifrån den roll de fått. Nedan följer stödfrågor de kan använda:

Frågor som eleverna använder för att diskutera och argumentera:

Hur skulle du känna om du var i denna situation?

Är det möjligt att rättfärdiga att vissa måste offras för att rädda andra?

Vad tycker du om att vissa får räddas medan andra tvingas dö?

Varför tror du att beslutet togs så här?

Sedan låter läraren varje grupp redovisa sina tankar i helklass. De kan också ställa frågor till varandra utifrån dilemmat. Viktigt att läraren stöttar och styr diskussionen.

Efter detta ber läraren grupperna att reflektera och diskutera hur synen på Vita bussarna har förändrats över tid.

- Hur såg man på räddningsinsatsen när den genomfördes? Var den hyllad eller kritiserad?
- Hur har berättelsen om Vita bussarna förändrats efter andra världskriget, och hur ser vi på den idag?
- Påverkar moraliska frågor hur vi minns insatsen? Hur viktigt är det att diskutera både positiva och negativa konsekvenser?
- Kan historiska händelser bedömas olika beroende på tid och samhälle?

Enskild reflektion:

Avsluta övningen genom att be eleverna skriva ner sina egna tankar kring följande frågor:

- Hur påverkar etiska dilemman vårt sätt att se på och förstå historiska händelser?
- Är det rätt att bedöma en historisk händelse som Vita bussarna utifrån dagens värderingar, eller bör vi ta hänsyn till den tid då den inträffade?
- Vad kan denna övning lära oss om varför vissa händelser minns på ett visst sätt och andra på ett annat?

Det kan vara fint att som avrundning lyfta ett citat från Yehuda Bauer (1926-1924), en av de stora inom forskningen om Förintelsen, som menar att en av historikerns viktigaste uppgifter är att visa på denna typ av mänskliga svårigheter:

“En historiker, en riktig historiker i mina ögon, är någon som berättar en sann historia. Ni förstår, vi vill undervisa om dilemman. Vi vill inte inför våra barn och studenter konstatera att >> detta har hänt, och detta är lösningen<<, eftersom de dilemman som uppstod under Förintelsen är olösliga dilemman.”

Denna övning förklarar att de svåra valsituationerna i första hand inte handlar om vilka som skulle räddas utan om vilka eftergifter man var beredd att göra i förhandlingarna med nazisterna.

Som exitticket kan eleverna svara på stödfrågan:

Finns det en "blind fläck" i hjältehistorien om de vita bussarna?

Stödfråga 4: Varför gav Norge ett minnesmonument över räddningsaktionen till Sverige?

*Denna stödfråga handlar om **Historiebruk**. Referenser till det förflutna finns överallt omkring oss. Att arbeta med historiebruk är att utveckla elevers färdigheter att granska och tolka hur myter, symboler och påståenden om det förflutna används för olika syften. Historia kan användas existentiellt för att bygga eller signalera identiteter, i politisk retorik för att motivera beslut eller i ideologiska sammanhang för att ge stöd åt tankesystem. Historien kan även vara ett argument för att sälja saker eller upplevelser. Det händer också att historien är så känslig att man väljer att inte nämna vissa händelser vilket resulterar i ett slags icke-bruk. Genom att betrakta historiebruket som ett pågående samtal, upptäcker vi att historiebruket inte bara är en sak. Den kan exempelvis vara såväl politisk, moralisk som kommersiell. Historiebruket kan uppfattas olika av olika människor. Vi använder alla det förflutna när vi försöker förklara världen, positionera våra identiteter eller argumentera för förändring. Att resa ett monument över en historisk händelse är ett exempel på ett historiebruk som skickar ett budskap till samtiden: det här är en händelse som vi anser vara viktig att minnas. Historiebruket stannar emellertid inte vid de intentioner som fanns när monumentet restes. Monument kan stå kvar i hundratals år. När människor över generationers lopp passerar monumentet så ger de det ständigt nya innebörder. Ibland blir monumentet anonymt när människorna glömmar bort vad det föreställer eller representerar, ibland kan nya händelser göra att gamla monument "återupptäcks" med delvis andra innebörder*

Denna stödfråga är en fallstudie om resandet av ett minnesmonument över räddningsaktionen Vita bussarna. Den låter eleverna få förståelse för hur människor använder historia för att påverka den allmänna opinionen. Genom att stödfrågan tar upp historiebruk i samtiden ges eleverna en möjlighet att utforska dels den historiska bakgrunden till bruket, dels hur historiska händelser fortsätter att påverka oss. Historiebruk knyts ofta till frågor om identitet, makt och politik.

Beroende på hur mycket eleverna har arbetat med historiebruk väljer lärare att antingen gå igenom detta grundligt eller göra en snabbare repetition. Nedan finns länkar att använda för ändamålet:

Forum för Levande historias filmer om historiebruk:

<https://www.levandehistoria.se/undervisningsmaterial/sverige-och-forintelsen/att-arbeta-med-historiebruk>

<https://www.levandehistoria.se/video/vad-ar-historiebruk>

SO.rummets podd om historiebruk:

<https://www.so-rummet.se/podcast/historiebruk>

Efter genomgången om Historiebruk visar läraren en bild på minnesmonumentet på Värnhemstorget i Malmö och läser upp konungens invigningstal. Dela ut en utskrift på talet till eleverna så att de kan följa med i texten. Bilaga

Första steget, historiebruk i talet:

Eleverna ska nu analysera historiebruket i kungens tal.

Med en överstrykningspenna markerar eleverna de delar av texten där kungen använder historia på ett särskilt sätt. Därefter skriver de korta kommentarer i marginalen utifrån frågorna nedan:

- Vilken bild av Vita bussarna förmedlar kungen i sitt tal?
- Hur beskrivs Folke Bernadotte, och vilken roll ges han i historien?
- Vad lyfter talet fram som det viktigaste att minnas? Finns det något som inte nämns?
- Vilket typ av historiebruk kan vi se i talet? (Exempel: Moraliskt, politiskt, existentiellt?)
- Avslutande diskussionsfråga: Hur tror du att kungens tal påverkar hur vi ser på Sveriges roll under andra världskriget idag?

Samla eleverna och summera kort vad de kommit fram till men lägg fokus på att lyfta den sista frågan:

Hur tror du att kungens tal påverkar hur vi ser på Sveriges roll under andra världskriget idag?

Exempel följdfrågor som läraren kan lyfta i helklass:

- Skulle någon annan kunna berätta den här historien på ett annat sätt?
- Vad betyder det att det är kungen som håller talet?
- Hur påverkar det att talet hölls vid invigningen av ett monument?

Nästa steg är att analysera monumentet ur ett historiebruksperspektiv:

Dela ut bilderna på minnesmonumentet och de olika källorna som kan hjälpa eleverna att besvara frågorna (Bilagor) Låt eleverna jobba på samma sätt som ovan men genom att studera bilden och besvara följande frågor:

- Vad tror ni att monumentet vill förmedla till den som ser det?
- Varför gav Norge ett monument över Vita bussarna till Sverige?
- Vad tror du att Norge vill säga genom den här gesten? Hur påverkar det hur vi ser på

händelsen idag?

- Varför kan det vara viktigt för Sverige att lyfta fram Vita bussarna genom ett monument?

Avslutande diskussion:

- Finns det andra berättelser om Vita bussarna som skiljer sig från kungens framställning?
- Vilka grupper kan vilja lyfta fram denna händelse och varför?
- Kan ett monument berätta hela sanningen om en historisk händelse, eller är det alltid en viss tolkning av historien?

Avsluta lektionen med att eleverna skriver en **exitticket** där de besvarar stödfrågan: **Varför gav Norge ett minnesmonument till Sverige över räddningsaktionen?**

Sista momentet i denna frågedrivna undervisning är att eleverna besvarar den angelägna frågan i en examinationsuppgift.

Förslag på upplägg:

Efter att ha arbetat med olika källor, diskussioner och övningar under temat om Vita bussarna, ska ni nu reflektera över och besvara den angelägna frågan: **Spelar det någon roll vad vi minns om Vita bussarna?**

Förslag på instruktioner till eleverna för en uppgift där de skriver en resonerande text alternativt har ett gruppsamtal.

Resonerande text:

Skriv en sammanhängande text där du reflekterar över den angelägna frågan: **Spelar det någon roll vad vi minns om Vita bussarna?**

Du ska använda de kunskaper du har fått under lektionerna och basera dina tankar på de källor och material vi har arbetat med (t.ex. vittnesmål, artiklar, monument, tal).

För att komma igång med dina tankar kan du fundera på hjälpfrågor som:

- Vad händer om vi minns Vita bussarna på ett visst sätt – till exempel bara som en hjälteinsats?
- Vad riskerar att hamna i skymundan om vi inte lyfter fram fler perspektiv?
- Hur påverkas vår förståelse av historien – och samtiden – av vad vi väljer att minnas eller glömma?
- Hur kan minnet av Vita bussarna se olika ut beroende på om man var en av de som räddades någon som hjälpte till, eller om man tittar tillbaka på det många år senare?

Målet är inte att komma fram till ett "rätt" svar, utan att visa att du kan tänka nyanserat, dra slutsatser och använda historiska källor för att stödja dina resonemang.

Gruppsamtal:

I grupper ska ni diskutera den angelägna frågan: **Spelar det någon roll vad vi minns om Vita bussarna?**

Tänk på att ni ska använda de källor och argument som vi har gått igenom under lektionerna.

Se till att alla i gruppen får komma till tals och att ni gemensamt formulerar en sammanfattning av era tankar.

Diskutera olika synsätt och argument som kan finnas för och emot frågan.

Efter diskussionen ska ni presentera en sammanfattning av ert samtal för klassen.